

המרכז לחקר האשה בהלכה

זעקת דלות

כתב עת המוקדש לפתרון בעיית העגונות

מספר 7

מכון שכטר למדעי היהדות
ירושלים, תמוז תשס"ג - יולי 2003

המרכז לחקר האשה בהלכה

צוות המרכז

הרב פרופ' דוד גולינקין, מנהל ועורך
הרב שמואל לוואיס, יועץ לענייני הלכה
עו"ד ד"ר שרון שנהב, יועצת משפטית
הרב מוניק זיסקינד גולדברג, חוקרת
הרב דיאנה וילה, חוקרת

הוועדה המייעצת

ד"ר סוזן ארונוב, ארה"ב
פרופ' משה בנוביץ, ישראל
ד"ר רות הלפרין-קדרי, ישראל
עו"ד רבקה מקייס, ישראל
פרופ' ארווין קוטלר, קנדה
פרופ' מיכאל קורינלדי, ישראל
הרב פרופ' מאיר רבינוביץ, ארה"ב
הרב ד"ר עינת רמון, ישראל
הרב פרופ' עמנואל רקמן, ישראל וארה"ב
פרופ' אליס שלוי, ישראל

מכון שכטר למדעי היהדות מודה לקרן פורד ולסוכנות היהודית לארץ ישראל
עבור תמיכתם הכספית במרכז לחקר האשה בהלכה.

תשס"ג – 2003

כל הזכויות שמורות

למכון שכטר למדעי היהדות

ת"ד 16080, ירושלים 91160

טלפון: 02-6790755

פקס: 02-6790840

דואר אלקטרוני: schechter@schechter.ac.il

אתר אינטרנט: www.schechter.ac.il

נדפס בישראל

מסת"ב 965-7105-15-3

סידור ועימוד: לשון למודים בע"מ, ירושלים

מכון שכטר למדעי היהדות

מכון שכטר למדעי היהדות הוא אחד מהמוסדות האקדמיים המובילים במדעי היהדות במדינת ישראל. הגישה האקדמית הייחודית בשכטר משלבת דרכי לימוד מסורתיות עם גישות מחקר מודרניות. לצד הדיון ההיסטורי והטקסטואלי במקורות היהדות מתנהל שיח תרבותי ואקטואלי, המתמודד עם הדילמות המוסריות-חברתיות של החברה הישראלית בימינו. מכון שכטר מציע לימודים לקראת תואר שני רב-תחומי במדעי היהדות בתחומים קלאסיים כגון מקרא, מחשבת ישראל ותולדות עם ישראל ליד תחומים חדשניים, הבוחנים את שאלת המגדר, החינוך, הקהילה והאומנות בהיבט יהודי.

במכון לומדים תלמידים מכל רחבי הארץ המייצגים קשת רחבה של דעות ותפיסות עולם בחברה הישראלית, והנהנים מאווירת לימודים חמה, פתוחה ופלורליסטית.

בתחום המחקר היישומי, המכון מנהל את המכון לחקר ההלכה ויישומה, המרכז לאומנות יהודית, והמרכז לחקר האשה בהלכה.

המרכז לחקר האשה בהלכה

"המרכז לחקר האשה בהלכה" שליד מכון שכטר למדעי היהדות, נוסד בשנת תש"ס בעזרת מענק מקרן פורד, על מנת לחקור את מעמד האשה בבית הכנסת, ועל מנת למצוא פתרונות לבעיית העגונות של ימינו המחכות שנים לקבל גט פיטורין כתוצאה מסרבנות או סחטנות מצד בעליהן. העניין הראשון טופל בספרי "מעמד האשה בהלכה: שאלות ותשובות" שיצא לאור בשנת תשס"א. העניין השני מטופל בשתי דרכים – בספר "פתרונות הלכתיים לבעיית העגונות" שיופיע בקרוב, ובכתב העת "זעקת דלות" המונח לפניכם, שבדק מקרים ספציפיים של עגונות שחיכו שנים לישועה מבתי דין רבניים ללא הועיל. מטרת פרסום הדברים היא ללחוץ על בתי הדין הרבניים לפרסם את פסקיהם באופן מסודר ומנומק ובזמן סביר, וגם להשתמש בכלים ההלכתיים העומדים לרשותם על מנת להתיר עגונות.

וכבר לימדונו חז"ל: "משום עיגונא אקילו בה רבנן" (יבמות פ"ח ע"א), וכן פסק הרמב"ם (הלכות גירושין י"ג:כ"ח) ש"אין בודקין עידי אשה בדרישה וחקירה שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר אלא להקל משום התרת עגונה". הרא"ש קבע ש"כן ראוי לכל מורה לחזור על כל צדדין להתיר" (שו"ת הרא"ש כלל נ"א, אות ב'). אכן, המקורות הנ"ל עסקו בבעל שנעלם, אולם בימינו יש סוג חדש של עגונות הנסחטות על ידי בעליהן עבור בצע כסף, ואין ספק שחז"ל ורבתינו היו חוזרים על כל צדדי ההיתר על מנת להתיר. אכן, זו היא אחת מהמטרות העיקריות של "המרכז לחקר האשה בהלכה".

החוברת הנוכחית

בחוברת זו של "זעקת דלות", האחרונה בסידרה זאת, החלטנו לדון במוסד הדיינות ובסדרי הדין באופן כללי, וזאת בעקבות מינויה של עו"ד ד"ר שרון שנהב ליועדה

למינוי דיינים" בחודש טבת תשס"ג. היא נבחרה לוועדה כאחד משני הנציגים של לשכת עורכי הדין. עו"ד שנהב, שהיא גם היועצת המשפטית של "המרכז לחקר האשה בהלכה", ביקשה מצוות המרכז לבדוק את "מינוי הדיינים, תכונות הדיינים וסדרי הדין במשפט העברי", וזאת על מנת שהוועדה למינוי דיינים תשמש בחוברת זאת בעת מילוי תפקידה.

אנו מודים לעו"ד שרון שנהב עבור חומר ביבליוגרפי, לדליה פרידמן עבור התרגום הראשוני של החוברת, ולפרופ' אליס שלוי שתיקנה את הסגנון האנגלי.

אנו מקווים שכתב העת "זעקת דלות" סייע לפרסם את מצוקתן של העגונות של ימינו רבים ואף ידרבן את בתי הדין הרבניים להתיר אותן מעיגונן. אנו נשמח לשמוע תגובות מרבנים, מדיינים, מחוקרים ומהציבור הרחב.

פרופ' דוד גולינקין
מכון שכטר למדעי היהדות
ירושלים עיר הקודש
תמוז תשס"ג

מינוי הדיינים, תכונות הדיינים וסדרי הדין במשפט העברי*

מאת

הרב דוד גולינקין

I. מינוי הדיינים

ברור ממחקרו של הרב פרופ' שמחה אסף, ששיטת מינוי הדיינים השתנתה ללא הרף במשך הדורות.¹ בתקופת התלמוד התמנו דייני ארץ ישראל על ידי הנשיא,² ודייני בבל על ידי ראש הגולה. בסוף תקופת הגאונים נחלש כוחם של ראשי הגולה, ובית הדין הגדול של סורא ופומבדיתא מינה דיינים בכל פלך ופלך. בספרד נבחרו הדיינים בכל שנה ושנה על ידי הקהילות.³ גם בפולין וליטא בחרו בדיינים פעם בשנה, בחול המועד פסח.

לפיכך קשה לקבוע שיש דרך אחת נכונה ומסורתית למנות דיינים. מצד שני, אפשר לפסוק בוודאות שאסור למנות דין שאינו בעל ידע ושנבחר בגלל שיקולים זרים. וכן שנינו בספרי דברים (פיסקא י"ז, מהד' פינקלשטיין עמ' 27-28):

"לא תכירו פנים במשפט" (דברים א': י"ז) –

זה הממונה להושיב דיינים.

שנא תאמר "איש פלוני נאה – אושיבנו דין,

איש פלוני גיבור – אושיבנו דין,

איש פלוני קרובי – אושיבנו דין,

איש פלוני הלווני ממון – אושיבנו דין?"

נמצא מזכה את החייב ומחייב את הזכיי,

לא מפני שהוא רשע אלא מפני שאינו יודע.

מעלה עליו כאילו [הממנה] הכיר פנים בדין.

וכך פסק הרמב"ם, על סמך ספרי הנ"ל ומקורות נוספים, במשנה תורה (הלכות סנהדרין ג' ח')::

כל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו להם לישראל דין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה וראוי להיות דין, אף-על-פי שהוא כולו מחמדים ויש בו

* לרשימת הקיצורים הביבליוגרפיים המופיעים בהערות, ראו להלן, עמ' כ"א.

1 אסף, פרק ד', עמ' 38-46.

2 לבעיות שהתעוררו בנידון בארץ ישראל בתקופת התלמוד, ראו המאמר של גדליהו אלון.

3 השו"ת לדברי דון יצחק אברבנאל בפירושו לדברים ט"ז: י"ח, מהד' ירושלים, תשכ"ד, עמ' קנ"ד, המובאים גם אצל בזק, עמ' 15.

טובות אחרות – הרי זה שהעמידו עובר בלא-תעשה, שנאמר: "לא תכירו פנים במשפט" (דברים א': י"ז). מפי השמועה למדו שזה מדבר כנגד הממונה להושיב דיינין. אמרו חכמים: שמא תאמר איש פלוני נאה – אושיבנו דין; איש פלוני גיבור – אושיבנו דין; איש פלוני קרובי – אושיבנו דין; איש פלוני יודע בכל לשון – אושיבנו דין; נמצא מזכה את החייב ומחייב את הזכאי, לא מפני שהוא רשע אלא מפני שאינו יודע, לכך נאמר: "לא תכירו פנים במשפט". ועוד אמרו: כל המעמיד לישראל דין שאינו הגון כאילו הקים מצבה, שנאמר: "ולא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלהיך" (שם ט"ז: כ"ב). ובמקום [שיש] תלמידי חכמים כאילו נטע אשרה, שנאמר: "לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך" (שם, כ"א). וכן אמרו חכמים: "לא תעשון אתי אלהי כסף" (שמות כ': כ"ג), אלוה הבא בשביל כסף וזהב, זה הדין שמינוהו מפני עשרו בלבד.

II. תכונות הדיין האידיאלי

א. שבע מדות בדיינין

כמה וכמה מקורות קדומים מתארים את הדיין האידיאלי.

א) בפרשת יתרו (שמות י"ח: כ"א-כ"ב), בקטע הראשון במקרא המתאר את מוסדות השיפוט, ה' מצווה את משה כדלהלן: "ואתה תחזה מכל העם **אנשי חיל, יראי אלהים, אנשי אמת, שונאי בצע...** ושפטו את העם בכל עת".

ב) בתחילת ספר דברים (א': י"ג), בקטע המקביל לשמות י"ח, אמר משה רבינו: "הבו לכם אנשים **חכמים, ונבונים, וידועים לשבטיכם** ואשימם בראשיכם..."⁴.

גם במדרש באות רשימות שונות של תכונות הדיין האידיאלי המבוססות על הפסוקים הנ"ל:

א) בספרי דברים (פיסקא ט"ו, מהד' פינקלשטיין, עמ' 24) נאמר:

"אנשים חכמים וידועים" (דברים א': ט"ו) – זו אחת משבע מדות שאמר לו יתרו למשה. הלך ולא מצא אלא [שלש: "אנשי חיל"], "חכמים וידועים".

כלומר, בשני הפסוקים הנ"ל בשמות ובדברים יש בסך הכל שבע תכונות של הדיין האידיאלי. בשמות י"ח: כ"ה נאמר "ויבחר משה **אנשי חיל** מכל ישראל" ובדברים א': ט"ו

4 וראו גם דברי הימים ב' י"ט: וי-ט'; אותו קטע לא זכה לתהודה אצל הפוסקים.

נאמר "ואקח... אנשים חכמים וידועים..." כלומר, משה מצא דיינים בעלי שלוש מתוך שבע התכונות בלבד.⁵

ב) במדרש תנאים לדברים ט"ז: י"ח (מהד' רד"צ הופמן, עמ' 95 = מדרש הגדול לדברים, מהד' פיש, עמ' ש"ע) נאמר:

"שופטים ושוטרים". למה נאמרה הפרשה? לפי שהוא אומר (שמות י"ח: כ"א) "ואתה תחזה מכל העם אנשי חייל", כשם לשעבר [= בימי משה ויתרון] לא הוכשרו עד שהיה בהם שבע מדות כרצון הבורר [= מי שבורר את הדיינים⁶], כך לעתיד [כשאתם ממנים שופטים] לא יוכשרו עד שיהא בהן שבע מדות כרצון הבורר. תלמוד לומר "יתן לך" – הכל לפי דעתך.

כלומר, במדרש זה מניחים שיש שבע תכונות אידיאליות של דיין על סמך שני הפסוקים הנ"ל. הבורר, דהיינו הממנה, צריך לבחור דיין על סמך אותן שבע מידות, אבל הכל לפי דעתו של הבורר.

ג) ובדברים רבה א': י"י לפסוק הנ"ל (דברים א': י"ג) נאמר:

אמר רבי ברכיה בשם רבי חנינא: צריכין הדיינין שיהא בהן שבע מדות ואלו הן: "חכמים ונבונים וידועים", וארבע כמה שכתב להלן (שמות י"ח: כ"א) "ואתה תחזה מכל העם [אנשי חיל, יראי אלהים, אנשי אמת, שונאי בצע] – הרי שבע. ולמה לא נכתבו שבע כאחת [באותה פרשה]? שאם לא נמצאו משבע, מביא מארבע, ואם לא נמצאו מארבע מביא משלוש, ואם לא נמצאו משלוש, מביא מאחד, שכך כתיב [אנשי חיל מכל ישראל] (שמות י"ח: כ"ה).⁷

כלומר, חז"ל כאמור הבחינו בכך שבספר שמות יש ארבע תכונות של הדיין האידיאלי ובספר דברים שלוש וצירפו אותן לרשימה של שבע מדות. דברים רבה מחדש שלכתחילה

5 למדרשים דומים אבל לא זהים עיינו בעירובין ק' ע"ב = נדרים כ' ע"ב; שמות רבה ל': י'; מדרש הגדול לדברים א': ט"ו, מהד' פיש, עמ' כ"ג = מדרש תנאים, מהד' רד"צ הופמן, עמ' 8; מדרש אלפא ביתא דרבי עקיבא, מהד' א' יעלינעק, בית המדרש, חדר שלישי, עמ' 19; ורש"י לדברים א': ט"ו.

תיקנתי את הטקסט של הספרי על פי מדרש הגדול = מדרש תנאים שפרופ' פינקלשטיין אף הביא במדור שינויי הגירסא. אותה גירסא מתאימה בדיוק לפירוש שהוצע על ידי פרופ' פינקלשטיין שם – ובעקבותיו על ידי ח"ד שעוועל, פירוש רש"י על התורה, ירושלים, תשמ"ב, עמ' תקי"ז בהערות, ועל ידי פרופ' ראובן המר בתרגומו האנגלי של הספרי, ניו הייזון ולונדון, 1986, עמ' 396 – אבל שלושתם אינם מדגישים נקודה זאת.

6 השוו לשון המשנה בסנהדרין ג': א': "זה בורר לו אחד, וזה בורר לו אחד, ושניהן בוררין להן עוד אחד".

7 תיקנתי את הטקסט על פי פירושו של הרב משה אריה מירקין, מדרש רבה, כרך י"א, תל אביב, תשכ"ז, עמ' 14. הסופרים קיצרו את הפסוק "אנשי חיל מכל ישראל" (שמות י"ח: כ"ה) וכתבו "א'ח'מ"י". באו סופרים מאוחרים יותר ומדפיסים ופתרו את ראשי התיבות בטעות כ"אשת חיל מי ימצא" (משלי ל"א: י'), וכך כתוב בדפוסים של דברים רבה למרות שאותו פסוק אינו מתאים לעניין כלל וכלל.

צריכים לחפש דיין בעל שבע תכונות, אבל בדיעבד אפשר להסתפק בארבע או בשלוש או באחת, מכיוון שמשנה רבינו בעצמו הסתפק בתכונה אחת בשמות י"ח:כ"ה.

הרמב"ם במשנה תורה (הלכות סנהדרין ב' ז') הקדיש הלכה ארוכה לנושא שלנו ואלה דבריו:

בית דין של שלשה אף-על-פי שאין מדקדקין בהם בכל אלו הדברים [בתכונות של חברי הסנהדרין שנמנו לעיל] – צריך שיהא בכל אחד מהם שבעה דברים, ואלו הם: חכמה, וענוה, ויראה, ושנאת ממון, ואהבת האמת, ואהבת הבריות להם, ובעלי שם טוב. וכל אלו הדברים מפורשין הם בתורה. הרי הוא אומר: "אנשים חכמים ונבונים" – (דברים א': י"ג) – הרי בעלי חכמה אמור. "וידועים לשבטיכם" (שם) – אלו שרוח הבריות נוחה מהם, ובמה יהיו אהובים לבריות? בזמן שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה וחברתם טובה, ודיבורם ומשאם בנחת עם הבריות. ולהלן הוא אומר "אנשי חיל" (שמות י"ח:כ"א) – אלו שהם גיבורים במצוות ומדקדקים על עצמם וכובשין את יצרם עד שלא יהא להם שום גנאי ולא שם רע ויהא פרקם נאה [= אפילו בילדותם]. ובכלל "אנשי חיל" – שיהיה להם לב אמיץ להציל עשוק מיד עושוק, כענין שנאמר "ויקם משה ויושיען" (שם ב': י"ז). ומה משה רבינו עניו – אף כל דיין צריך להיות עניו. "יראי אלהים" – כמשמעו. "שנאי בצע" – אף ממון שלהם אינם נבהלין עליו, ולא רודפין לקבץ הממון – שכל מי שהוא נבהל להון חסר יבואנו [על פי משלי כ"ח:כ"ב]. "אנשי אמת" – שיהיו רודפין אחר הצדק מחמת עצמם בדעתם [=מרצונם הם], אוהבין את האמת ושונאין את החמס ובורחין מכל מיני העוול.

הלכה זאת אומרת דרשני. ראשית כל, אין אנו יודעים את מקורה. ר' אברהם די בוטון שיער במאה הטי"ז (בלחם משנה על אתר) שהרמב"ם שאב מקטע ירושלמי המובא בסמ"ג, אבל הסמ"ג שלפנינו ציטט מהרמב"ם ולאחר מכן ציטט קטע אחר מהירושלמי (סמ"ג, עשין צ"ז, דף קפ"ו ע"ד). במאה הי"ט, שיער ר' דוד צבי הופמן שהרמב"ם התבסס על פיסקא במדרש תנאים (עיין שם, עמ' 8), אבל אותה פיסקא לא הגיעה אלינו.⁸ מאידך, יתכן שההלכה מבוססת על מקורות רבים (עיינו במהדורת "רמב"ם לעם" על אתר).

יתר על כן, רשימת התכונות בתחילת ההלכה איננה מתאימה לא לסדר התכונות בשמות ובדברים ולא לסדר הפסוקים שהרמב"ם הביא בהמשך דבריו. והרי רשימת התכונות לדעת הרמב"ם על יד המקורות המובאים על ידו:

(1) חכמה – "אנשים חכמים ונבונים" (דברים א': י"ג).

(2) ענוה – כמו משה רבינו (ראה במדבר י"ב:ג').

(3) יראה – "יראי אלוהים" (שמות י"ח:כ"א).

8 הרב לוי גינצבורג הסכים כנראה עם הרב דוד צבי הופמן. ראו ספרו אגדות היהודים, כרך 4, רמת גן, תשכ"ח, עמ' 286, הערה 162.

- 4) שנאת ממון "שונאי בצע" (שם).
 5) אהבת אמת – "אנשי אמת" (שם).
 6) אהבת הבריות להם – "וידועים לשבטיכם" (דברים א': י"ג).
 הוא מפרש "וידועים" כאהובים – השו
 בראשית י"ח: י"ט ורש"י שם.
 7) ובעלי שם טוב – "אנשי חיל" (שמות י"ח: כ"א).

כלומר, רשימת הרמב"ם דומה אבל איננה זהה לרשימות שבמקרא.

ב. דין אמת לאמיתו – לפני משורת הדין לפי הזמן והעניין

הביטוי העברי "דין אמת לאמיתו" – שהוא ביטוי ייחודי שאין לו כנראה אח ורע בלשונות אחרים⁹ – מופיע במשנה פאה ח': ט' ובששה מקומות בתלמוד הבבלי:

1) "תנא להו רב חייא בר רב מדפתי... אלא לומר לך: כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. כתיב הכא ויעמוד העם על משה מן ה**בוקר ועד הערב**' (שמות י"ח: י"ג) וכתב התם **'ויהי ערב ויהי בוקר** יום אחד' (בראשית א': ה')."

2) "ייושבי על מדין' (שופטים ה': י') שדנין דין אמת לאמיתו."
 עירובין נ"ד ע"ב

3) "יולושב על המשפט' (ישעיהו כ"ח: ו') – זה הדין דין אמת לאמיתו."
 מגילה ט"ו ע"ב = סנהדרין קי"א ע"ב

4) "ישופט' (ישעיהו ג': ב') זה דיין שדן דין אמת לאמיתו."
 חגיגה י"ד ע"א

5) "והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע' וגומר (דניאל י"ב: ג') –
 זה דיין שדן דין אמת לאמיתו."

6) "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל שנאמר 'אלוהים נצב בעדת אל בקרב אלוהים ישפוט' (תהלים פ"ב: א'). וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר 'משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' וגו' (תהלים י"ב: ו')."

9 ראו אלון, עמ' 21. ביטוי זה, שמופיע למעלה ממאתיים פעם במדרשים ובספרות התשובות, ראוי למחקר מקיף.

זהו ביטוי מוזר. וכי ישנו דין אמת שאינו לאמיתו?! על כך משיב ר' יהושע ולק כ"ץ (פולין, המאה הי"ז) בפירושו לטור (הדרישה לטור חושן משפט א', ס"ק ב'):

ועוד היה נראה לי לפרש שכוונתם במה שאמרו "דין אמת לאמיתו", רצונם לומר, **שדן לפי המקום והזמן** בעניין שיהא "לאמיתו", ולאפוקי [= ולהוציא] שלא יפסוק תמיד דין תורה ממש, **כי לפעמים צריך הדיין לפסוק לפני משורת הדין לפי הזמן והעניין**, וכשאינו עושה כן, אף שהוא דין אמת – אינו לאמיתו. ועל דרך שאמרו חז"ל (בבא מציעא ל' ע"ב – בציטוט חפשי): לא נחרבה ירושלים אלא שהעמידו דיניהן על דין תורה ולא לפני משורת הדין.

ג. דין אמת לאמיתו – בקיאות בטבעו של עולם

גם הגאון מווילנא (המאה הי"ח) התייחס לביטוי "דין אמת לאמיתו", והוא גוזר ממנו תכונה נוספת של הדיין בעקבות פירושם של בעלי התוספות.

וכך הוא קובע בפירושו לספר משלי (ו':ד):

... אבל הדיינים **צריכים להיות בקיאים גם בטבעו [נו"א: בטיבו] של עולם** בכדי שלא יהיה דין מרומה, דאם לא יהיה בקי בעניינים [אלו], אף שיהיה בקי בדין תורה, לא יצא הדין אמת לאמיתו. כלומר, אף על פי שיפסוק אמת, לא יהיה לאמיתו כי אפשר שהוא דין מרומה, ולכן צריך הדיין להיות בשניהם בקי. ולכן כתיב (דברים ט"ז: ט"ז) "כי השוחד יעוור עיני חכמים", וכתיב "כי השוחד יעוור פקחים" (שמות כ"ג: ח') – והיינו "חכם" בענייני תורה ו"פיקח" בענייני עולם...

וכך הוא קובע שוב, באדרת אליהו לדברים ט"ז: י"ט (המובא אצל בזק, עמ' 19):

כי הדיין צריך להיות מופלג בשני דברים אלו: בתורה צריך להיות בקי בכל חדרי התורה; **ובענייני העולם – צריך להיות פיקח בכל אופני ערמונית כדי שיביא האמת.**

פירושי הגר"א כאן מבוססים על דברי בעלי התוספות. הם קבעו בשלושה מקומות (בשבת, במגילה, ובבבא בתרא הנ"ל) שדין אמת לאמיתו הוא ההפך מדין מרומה, כאשר יש עדים המעידים עדות שקר ובכל זאת יודעים הדיינים שהעדים משקרים.¹⁰ הגר"א מסביר שדיין הבקי בטיבו של עולם ובענייני העולם יוכל להבחין מתי יש דין מרומה ויוכל לדון דין אמת לאמיתו. דיין שאינו בקי בדברים אלו – אף על פי שהוא תלמיד חכם – יפול בפח ולא יצליח לדון דין אמת לאמיתו.

10 לדין מרומה, ראו סנהדרין ל"ב ע"ב למעלה ורש"י שם.

ד. אסור לדיין לנהוג בשררה ובגסות רוח

לדעת רב (ראש השנה י"ז ע"א) "כל פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים אינו רואה בן תלמיד חכם", ומאידך לדעת רבי אלעזר, "כל פרנס שמנהיג את הציבור בנחת זוכה ומנהיגם לעולם הבא" (סנהדרין צ"ב ע"א). הרמב"ם כלל את המימרות האלו דווקא בהלכות הדיינים (הלכות סנהדרין כ"ה א'): :

אסור לאדם לנהוג בשררה על הציבור ובגסות הרוח אלא בענווה ויראה. וכל פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים – נענש, ואינו רואה לו בן תלמיד חכם, שנאמר "לכן יראוהו אנשים, לא יראה כל חכמי לבי" (איוב ל"ז: כ"ד).

בשולחן ערוך, המיר ר' יוסף קארו את המילה "אדם" במילה "דיין" (חושן משפט ח' ד'): :

אסור לדיין להתנהג בשררה וגסות על הציבור אלא בענווה ויראה. וכל פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים אינו רואה בן תלמיד חכם לעולם...

לפיכך, לדעת המחבר אסור לדיין להתנהג בשררה ובגסות רוח כלפי הציבור, אלא עליו להתנהג בענווה וביראה.

ה. התנהגות מופתית ללא רבב

לבסוף, יש עוד מקור אחד – בבא בתרא ט"ו ע"ב – שראוי להביא בהקשר של הדיין האידיאלי:

"ויהי בימי שפוט השופטים" (רות א': א') – דור ששופט את שופטיו. אומר לו [השופט לנאשם]: טול קיסם מבין עיניך! אומר לו [הנאשם לשופט]: טול קורה מבין עיניך!¹¹

ורש"י מפרש (ד"ה ששופט):

שהיו השופטין עצמן מקולקלים, והיה פתחון פה לנשפט להוכיח את מוכיחו, שאם אמר לו השופט "טול קיסם מבין עיניך" – הסתלק ופרוש מעבירה קטנה שבידך – יכול זה לומר "טול קורה מבין עיניך" – פרוש מעבירה חמורה שבידך!

כלומר, "אם בארזים נפלה שלהבת, מה יעשו איזובי קיר" (מועד קטן כ"ה ע"ב) – אם הדיינים מקולקלים, כיצד יוכלו לדרוש התנהגות מוסרית מהנשפטים! :

11 והשוו למקבילה ברות רבה א': א', דפ' וילנא, דף ב' ע"ד.

III. סדרי הדין

א. זמן ישיבת בית הדין

למדנו במסכת בבא קמא (פ"ב ע"א) שעזרא תיקן שיהיו בתי דין דנין בשני ובחמישי. לדעת רב שמואל בר יצחק (כתובות ג' ע"א) קודם תקנת עזרא בתי הדין היו קבועים בכל יום.¹² בכל אופן, בעל הטורים כבר קבע (חושן משפט סימן ה') את ההלכה הבאה:

והאידינא קביעות כל הימים שווין וכן כתב ה"ר יהודה אלברצלוני [ברצלונה, המאה הי"א-הי"ב]: אף על פי שעיקר קביעות של בתי דינין בשני ובחמישי, אם יש שום עיר שצורך לישב בה בית דין בכל יום, מושיבין בה בתי דינין בכל יום, הכל לפי צורך השעה.

מצד שני, חז"ל אסרו לדון בשבת וביום טוב שמא יכתוב (משנה ביצה ל"ו ע"ב וגמרא שם ל"ז ע"א) וכן אסרו לדון בערב שבת ויום טוב מפני שטרודין להכין צרכי שבת ויום טוב (ירושלמי ביצה ה' ב', ס"ג ע"א וירושלמי סנהדרין ד' ז', כ"ב ע"ב). אף על פי כן, יש פוסקים הסבורים שמותר לבית דין לשבת בשבת, וקל וחומר בערב שבת, אם מדובר בצורך גדול כגון התרת עגונה.¹³

באשר לשעות העבודה, נאמר במסכת שבת (י' ע"א) "עד מתי יושבין בדין? אמר רב ששת: עד זמן סעודה", ושנינו בברייתא (שם) שתלמידי חכמים אוכלים בשעה הששית. מכאן התפתחה מחלוקת – יש פוסקים שבית דין יושב עד סוף השעה החמישית ויש פוסקים עד סוף השעה הששית (ראה א"ת, עמ' ק"ע לסיכום הדעות).

אף על פי כן, **מותר** לבית דין לשבת כל היום על סמך שלושה מקורות או נימוקים:
(א) ר' יוסף הלוי אבן מיגאש, הר"י מיגאש (ספרד, 1077-1141) – תלמידו של הר"ף ורבו של רבי מיימון אבי הרמב"ם – מעיד בתשובותיו (סימן קכ"ז) שהיו בתי דין בספרד שנהגו לשבת כל היום.

(ב) בעל הטורים פסק (חושן משפט סימן ה') "זמן ישיבת הדיינין מהבוקר עד חצי היום; מכאן ואילך אין **צריכין** לישב". על כך פירש ר' יואל סירקיש (בית חדש, שם על סמך שבת י' ע"א הנ"ל) שאין **צריכין**, אבל אין גם **איסור** בדבר משום ביטול תורה, ומי "שדך דין אמת לאמיתו מעלה עליו הכתוב כאילו עסק בתורה כל היום".

(ג) פרופ' אליאב שוחטמן הוסיף נימוק נוסף בספרו סדר הדין (עמ' 31-32):
נראה, כי אין הדברים אמורים אלא מצד **המצווה** המוטלת על הדיינים לדון, ונפסק כי מצד המצווה אין עליהם לשבת בדין אלא עד חצות היום. אבל

12 לסיכום של דברי הראשונים על קטע זה, ראו א"ת, עמ' קס"ט.

13 ראו שוחטמן, עמ' 35 והערות 101-103.

כשמדובר בדין המתמנה לתפקידו על ידי הציבור, שעות עבודתו הן על פי המוסכם עמו, או על פי התקנות שנהגו בעת שנכנס לתפקידו. במדינת ישראל מוסדר נושא זה במסגרת סדרי המנהל בבתי הדין הרבניים, התשמ"ג-1983. סעיף 1 לסדרי המנהל קובע כדלהלן: "א) שעות שמיעת המשפטים בבית דין רבני אזורי יהיו לא יאוחר משעה 9.00 עד לשעה 13.30 לפחות, בהפסקה של כחצי שעה סמוך לשעה 11.00 כפי שבית הדין ימצא לנכון. (ב) בבית הדין הרבני הגדול ייקבעו סדרי הדיונים וזמניהם על ידי נשיא בית הדין".

כיוון שמעיקר הדין הטעם להגבלת זמן ישיבת בית הדין עד צהרי היום הוא צורך הדיינים לסעוד את נפשם, הרי שלאחר הסעודה רשאים הדיינים להמשיך לישב בדין. אכן, אין הדיינים **חייבים** להמשיך את ישיבת בית הדין מעבר לשעות העבודה שהדין מחייב אותם, אבל מאחר שאין **איסור** בישיבת הדיינים לאחר הסעודה, אם [רצו] להמשיך את ישיבתם לאחר מכן – על בעלי הדין להישמע להחלטה...

יתרה מזו: ראוי להם להשתדל ולסיים את הדיון בתיקים שנקבעו לשמיעה באותה ישיבה, כדי למנוע טירחה יתירה מן הציבור. מן הטעם הזה נקבע בסעיף 4 לסדרי המנהל בבתי הדין הרבניים, התשמ"ג-1983, כדלהלן: "כדי למנוע, ככל האפשר, את הצורך להזמין שנית מתדיינים ועדים שהוזמנו ליום מסויים, יקיים בית הדין דיון בכל התיקים שנקבעו לאותו יום וישמע את כל העדים שהוזמנו להעיד בפניו לאותו יום, אפילו חלפה השעה הנקובה בסעיפים 1-2 לסיום שמיעת המשפטים".

ב. השוויית בעלי הדין

התורה הזהירנתנו פעמים רבות שלא להעדיף בעל דין אחד על השני:

"ודל לא תהדר בריבוי" (שמות כ"ג:ג').

"לא תטה משפט אביונך בריבוי" (שם, ו').

"לא תעשו עוול במשפט, לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול" (ויקרא י"ט:ט"ו).

"לא תכירו פנים במשפט, כקטון כגדול תשמעון" (דברים א':י"ז).

חז"ל הסיקו מפסוקים אלה מסקנות מעשיות לגבי השוויית שני בעלי הדין. וכן שנינו בתורה כהנים (ספרא, פרשת קדושים ד':ד', מהד' וייס, פ"ט ע"א):

"בצדק תשפוט עמיתך" (ויקרא י"ט:ט"ו) – שלא יהא אחד מדבר כל צורכו, ואחד אתה אומר לו "קצר בדבריך". שלא יהיה אחד עומד ואחד יושב. אמר רבי יהודה: שמעתי שאם רצו להושיב את שניהם מושיבים (והשוו למקבילה בשבועות ל' ע"א).

זעקת דלות: כתב עת המוקדש לפתרון בעיית העגונות

וכן פסק הרמב"ם (הלכות סנהדרין כ"א:א-ג'¹⁴) בעקבות הספרא ומקורות נוספים:

א מצוות עשה לשפוט השופט בצדק, שנאמר: "בצדק תשפוט עמיתך" (ויקרא י"ט:ט"ו) אי זהו צדק המשפט? זו השווייט שני בעלי דינין בכל דבר. לא יהא אחד מדבר כל צרכו, ואחד אומר לו "קצר דבריך". ולא יסביר פנים לאחד וידבר לו רכות, וירע פניו לאחר וידבר לו קשות.

ב שני בעלי דינין שהיה אחד מהם מלובש בגדים יקרים והשני מלובש בגדים בזויין – אומר למכובד "או הלבשהו כמותך עד שתדון עמו, או לבוש כמותו עד שתהיו שווין, אחר כך תעמדו בדין".

ג לא יהיה אחד יושב ואחד עומד אלא שניהם עומדים; ואם רצו בית דין להושיב את שניהם – מושיבין. ולא ישב אחד למעלה ואחד למטה, אלא זה בצד זה...

הרצון להשוות את בעלי הדין בא לידי ביטוי קיצוני בנוהגו של ר' משה בירדוגו המובא על ידי ר' חיים בן עטר (מרוקו וארץ ישראל, 1696-1743) ב"אור החיים" לדברים א':ט"ז:

...והוא אומרו "שמעו [בין אחיכם ושפטתם צדק]" – דרך השמיעה תהיה בין אחיכם. אם אתה תשא עיניך – תשא לשניהם, ואם תשפיל – תשפיל לשניהם. או אפשר שיצו ה' שלא ישא עיניו כל עיקר בהם, כי אפשר שיטעה אחד מהם במין הראייה שהוא עין יפה יותר ממנו ויסתתמו טענותיו. ושמעתי מפי חכם גדול, חסיד וגדול בישראל, חביב עלי כרוחי, ה"ה הרב ר' משה בירדוגו זלה"ה, שהיה מדקדק בשעת הדין שיהיו עיניו למטה ולא היה נושא עיניו כל עיקר, ושהיה מרגיש שאם היה נושא עיניו לצד ההכרח באיזה אחד מבעלי הדין היה מתבלבל [בעל הדין] שכנגדו.

יש סיבות לחלוק על מנהגו של ר' משה בירדוגו,¹⁵ אבל הסיפור מלמדנו עד כמה התאמץ אותו דיין שלא להעדיף בעל דין אחד על השני.

ג. חובת רישום פרוטוקול

מעיקר הדין בית דין חייב לפסוק את הדין על פי טענות ועדויות **שבעל פה** (חושן משפט י"ג:ג'; כ"ח:י"א, ושוחטמן עמ' 288 ואילך), אבל לאחר שמיעת טענות **בעלי הדין** "יצוו [בית הדין] לסופר לכותבם" (חושן משפט י"ג:ג').

לגבי רישום עדותם של **העדים**, יש לכאורה בעיה כשחולף זמן רב לאחר רישום הפרוטוקול ופרטי העדות נשתכחו על ידי הדיינים או כאשר הפרוטוקול מועבר לדיון בבית דין אחר. הרי במקרים אלה בית הדין מסתמך בסופו של דבר על עד **אחד**, דהיינו סופר בית הדין.

14 והשוו חושן משפט י"ז:א'.

15 ראו שוחטמן עמ' 199, הערה 30, המצטט את ר' חיים דוד הלוי ז"ל בתורה שבעל פה כ"ב (תשמ"א), עמ' ל"ה-ל"ו בהערה, כי חשוב לדיין להביט בפניהם של בעלי הדין כדי לבחון אם הם מדברים אמת אם לאו.

הפתרון לבעיה זאת נמצא כבר בשולחן ערוך (חושן משפט כ"ח:כ"ג): "אם רצו הציבור... שתעלה חתימת הסופר כשני עדים – תקנתם קיימת". והרמ"א מוסיף: "כי בכל דברים כאלה, רשות לציבור לתקן בעירם כטוב בעיניהם". אכן, רישום פרוטוקול נחשב כחובה בתקנות הדיון של בתי הדין הרבניים:

ס סופר בית הדין ירשום את דברי בעלי הדין... בית הדין יחתום על הפרטי-כל אחרי שהוקרא לפניו; ההקראה כאמור תירשם בפרטי-כל...

עו סופר הדיינים ירשום את שם העד ופרטיו האישיים, ואם הוזהר כדין, וכן ירשום את כל דברי העדות...

פב לאחר קבלת העדות מקריא סופר הדיינים את פרטי-הכל מהעדות לפני בית הדין וירשום שהעדות הוקראה ובית הדין יאשר בחתימתו שהעדות נתקבלה בפניו (שוחטמן, עמ' 347).

ד. כתיבת פסק דין מנומק

מעיקר הדין אין חובה לכתוב פסק דין אלא אם כן אחד מהצדדים ביקש זאת (חושן משפט י"ט:א'-ב'). ברם כבר תוקנו תקנות בקהילות שונות המחייבות כתיבת פסק הדין (שוחטמן, עמ' 368, הערה 59).

וכך תיקנו בתקנות הדיון של בתי הדין הרבניים (תקנות ק"א, ק"ג):

אין להכריז שום החלטה או פסק כל עוד לא נכתב ונחתם על ידי בית הדין. כל החלטה שניתנה תוך מהלך המשפט צריכה להיות כתובה ומנומקת... (שוחטמן, עמ' 368)

באשר לחובת ההנמקה, השולחן ערוך דורש הנמקה במקרה שאחד מבעלי הדין דורש לערער על פסק הדין בפני בית דין גדול ומוסמך יותר (חושן משפט י"ד:א'), או כאשר הדיין רואה שבעל דין סבור שבית הדין היטה את הדין לטובת הצד השני (שם, י"ד:ד'). ולכן בעבר רוב פסקי הדין לא היו מנומקים. אבל כשהקימו בית דין לערעורים בארץ ישראל, היה צורך לנמק פסקי דין כדי שבית הדין לערעורים יוכל לדון בנימוקים של בית הדין הראשון. ולכן קבעו בתקנות הדיון (תקנה ק"ד):

כל פסק-דין צריך להכיל מלבד ההחלטה בנושא המשפט גם: (א) סיכום תמציתי של טענות הצדדים; (ב) קביעת העובדות החשובות; (ג) נימוקי ההחלטה (שוחטמן, עמ' 369).

יתר על כן, בימינו יש סיבה נוספת לכתוב פסקי דין מנומקים – כי כך נוהגים בכל בתי המשפט בארץ ובעולם. וכך כתב הראשון לציון, הרב בן-ציון מאיר חי עזיאל, במשפטי עזיאל (חלק ג', חושן משפט, סימן א', עמ' י"ג):

חובה זו גדולה יותר בזמן הזה, שכל בתי דין של ערכאות מנמקים את משפטים בראיות והוכחות להצדקת דינם, וזה מוקיר את דייניהם בעיני כל העם, ולמה לא

זעקת דלות: כתב עת המוקדש לפתרון בעיית העגונות

נעשה גם אנו כדבר הזה לחבב המשפט ולגדל כבודו ולהוכיח צדקתו וצדקת שופטיו בעיני בעלי הדין עצמם, ועל ידם לעיני כל העם... מנקודת השקפה זו, שהיא לדעתי נכונה ונאמנה, ראוי שכל פסקי דינו, מלבד אלה הרגילים שהם פשוטים ומובנים מעצמם, יהיו נכתבים בתמצית הטענות ונימוקי פסק הדין, למען תינתן להם אפשרות הביקורת של בתי דין הגבוהים ולימוד משפטי התורה לכל העם.

IV. סיכום והשלכות מעשיות

והרי תמצית של מה שלמדנו לעיל:

מינוי הדיינים

יש למנות דיינים בעלי ידע; אין למנות דיינים משיקולים זרים.

תכונות הדיינים

- 1) שבע מדות לדיין האידיאלי. על פי התורה חייבים הדיינים להיות אנשי חיל, יראי אלוהים, אנשי אמת, שונאי בצע, חכמים, נבונים, וידועים לשבטיכם. על פי הרמב"ם צריכים הדיינים חכמה, ענווה, יראה, שנאת ממון, אהבת אמת, אהבת הבריות להם, ובעלי שם טוב.
- 2) לדעת בעל הדרישה, חייב הדיין לדון דין אמת לאמיתו, דהיינו לפנים משורת הדין על פי הזמן והעניין.
- 3) לדעת הגר"א, חייב הדיין להיות חכם בענייני תורה ופיקח בטיבו של עולם על מנת להבחין ברמאים ולדון דין אמת לאמיתו.
- 4) אסור לדיין לנהוג בשררה ובגסות הרוח.
- 5) התנהגות הדיין חייבת להיות מופתית ללא רבב.

סדר הדין

- 1) בית הדין חייב לשבת מיום א' עד יום ה' משעה 9:00 עד 13:30 לפחות.
- 2) מותר לבית הדין לשבת כל היום, ורצוי שהם יסיימו את הדיון בתיקים שנקבעו לאותה ישיבה באותו יום כדי למנוע טירחא דציבורא.
- 3) מותר לבית הדין לשבת בערב שבת וחגים ואפילו בשבת וחגים על מנת להתיר עגונות.
- 4) בית הדין חייב להשוות את בעלי הדין. כלומר, במקרה של זוג הבא להתגרש, אסור להעדיף את הבעל על האשה או להפך.

5) בית הדין חייב לרשום פרוטוקול מסודר.

6) בית הדין חייב לכתוב פסק הלכה מנומק.

לדאבונו, אנו שומעים בתקשורת וכן ראינו בחוברות הקודמות של "זעקת דלות" שהרבה מההלכות והתקנות הני"ל אינן מתקיימות הלכה למעשה. אנו שומעים על דיינים שמונו בגלל מפלגתם או בגלל קרבתם לרב אחר ולא בגלל כישוריהם.¹⁶ ראינו בחוברות הקודמות דיינים שדנו דין תורה ולא דנו דין אמת לאמיתו לפני משורת הדין.¹⁷ ראינו דיינים שאינם פקחים בטיבו של עולם ולכן דורשים מאשה מוכית לחזור לבית בעלה האלים ולעשות "שלום בית".¹⁸ שמענו על בתי דין שיושבים שעות ספורות ביום כי הדיינים עסוקים בפעילות אחרת.¹⁹ ראינו בית דין שאינו משווה את בעלי הדין – הוא מעדיף את הבעל ומפלה את האשה לרעה ולכן ניסה לפסול גט שנה וחצי לאחר נתינתו על מנת להכריח את האשה לחנך את ילדיה בבית ספר דתי.²⁰ ראינו פרוטוקולים חלקיים ומרושלים.²¹ וראינו פסקי דין קצרים מדי שאינם מנומקים די הצורך.²²

תיקון העיוותים האלה הוא לא בשמים – מדובר במעוות שניתן לתקון. הוועדה למינוי דיינים חייבת להקפיד יותר במינוייה והדיינים חייבים להקפיד יותר על התנהגותם ועל סדרי הדין. ויהי רצון שיקום בנו הפסוק "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" (ישעיהו א': כ"ז).

16 ראו הארץ 16.6.02 ; 17.9.02 ; 20.3.03 ; *The Jerusalem Post Magazine*, 18.8.2000, pp. 10-13

17 ראו זעקת דלות, מספר 1, 2, 3.

18 ראו זעקת דלות, מספר 2.

19 ראו מקור ראשון, יומן שבועי, 29.5.98 ; *The Jerusalem Post Magazine*, שם ; אריאל רוזן-צבי, דיני המשפחה בישראל: בין קודש לחול, תל אביב, תש"ן, עמ' 177 ; יואל וולולסקי, אקדמות י"ג (ניסן תשס"ג), עמ' 202.

20 ראו זעקת דלות, מספר 6.

21 כמעט בכל מקרה שדנו בו ; והשוו וולולסקי.

22 ראו זעקת דלות, מספר 1, עמ' ו' ; והשוו וולולסקי.

נספח

מינוי דיינים בתקנות הקיימות במדינת ישראל²³

לאחר סקירת תכונות הדיין הדרושות על פי ההלכה (סעיף II לעיל), חשוב לבדוק כיצד ממנה מדינת ישראל דיינים.

כמו שופטי בתי המשפט, דייני בתי הדין הרבניים הם עובדי מדינה, המקבלים משכורותיהם עבור עבודתם מהמדינה. כל הדיינים עובדים בהיקף של משרה מלאה.

על מנת למנות דייני בתי הדין הרבניים, נוצרה ועדה למינוי דיינים שחבריה עשרה, והם: שר הדתות, שר המשפטים, שני הרבנים הראשיים, שני דייני בית הדין הרבני הגדול, שני חברי כנסת (כעת אחד ממפלגת ש"ס, ואחד ממפלגת המפד"ל), ושני נציגי לשכת עורכי הדין.

בשנת 1955 (תשט"ו) ב"תקנות הדיינים (תנאי הסמכה וסדריה)", נקבעו תנאי ההסמכה של דייני בתי הדין האזוריים ושל בית הדין הגדול, אבל ניסוח הדרושות היה כללי מאוד, בלי פירוט של התכונות האישיות הדרושות אצל הדיין. וכך נקבע שם בסעיף העוסק בהסמכת דיינים בבתי דין אזוריים:

לא יוסמך אדם להיות כשיר להתמנות כדיין בבית דין רבני אזורי אלא אם נתמלאו בו תנאים אלה:

- (1) הוא הוסמך לרבנות (יורה יורה ידין ידין) על ידי רב מומחה או מוסד תורני שמועצת הרבנות הראשית... מכירה בהסמכתם כמספיקה;
- (2) מלאו לו שלושים שנה;
- (3) הוא נשוי או היה נשוי;
- (4) אורח חייו ואופיו הולמים את מעמדו של דיין בישראל;
- (5) עמד בבחינות הנערכות מטעם המועצה.²⁴

ולגבי הסמכה כדיין בבית הדין הרבני הגדול הוסיפו תנאים אלה:

- (1) כיהן כדיין בבית דין רבני אזורי לפחות שלוש שנים רצופים, או
- (2) ידוע כגדול בתורה מפורסם ונתמלאו בו התנאים המפורטים בתקנה [לעיל].²⁵

23 אנו מודים לעורכת הדין שרון שנהב שמסרה לנו את שני המסמכים המובאים להלן.
24 מתוך המסמך "תקנות הדיין (תנאי הסמכה וסדריה) [תשט"ו 1955]". הנושאים לבחינות, הם: "ידיעה כללית בתלמוד ופוסקים; ידיעה יסודית בשולחן ערוך" – 'אבן העזר' ו'חושן משפט'; ניסוח פסק דין במשפט לדוגמה... ידיעת תקנות וסדרי הדיון המבוססים על ההלכה".
25 שם.

ברור שגם בתחום הידע, וגם בתחום האופי, הנחיות אלו לא הספיקו כדי להבטיח מינוי דיינים בעלי התכונות הדרושות. בשנת 1997, יותר מארבעים שנה לאחר התקנה הנ"ל, ביקשה הוועדה למינוי דיינים למלא את החסר, וחיברו מסמך בשם "כללי מינוי דיינים (סדרי העבודה של הוועדה למינוי דיינים) [תשנ"ח 1997]", הקובע את התכונות הנחוצות למילוי תפקיד הדיין. וכך נאמר בסעיף 16 של אותו מסמך:

אמות המידה לבחירת דיין.

"בית דין של שלשה... צריך שיהא בכל אחד מהם שבעה דברים ואלו הן: חכמה וענוה ויראה ושנאת ממון ואהבת האמת ואהבת הבריות להן ובעלי שם טוב". רמב"ם ה' סנהדרין, פ"ב, ה"ז.²⁶

א. להלן התכונות העיקריות הנבדקות והנשקלות לגבי מועמד...

(1) ידע, מיומנות ובקיאיות בהלכות חושן משפט, אבן העזר והלכות גרות, יסודיות בהכנת החומר הנדרש;

(2) כושר הבעה וניסוח בכתב ובעל פה;

(3) יעילות וכושר ביצוע, לרבות כושר ארגון וניהול, סדר בעבודה, דייקנות, כולל עמידה בלוח זמנים, חריצות, גישה עניינית ותכליתית לעבודה, יעילות והספק בעבודה;

(4) סמכותיות וכושר לנהל דיון, כושר החלטה והכרעה, ישוב הדעת, הבחנה בין עיקר לבין טפל, התחשבות בכל הנתונים והיכולת להגיע להחלטות נכונות;

(5) מזג שיפוטי המתבטא, בין היתר, בסבלנות, בסובלנות, בפתירות ואופי יציב, שקט נפשי, יכולת עמידה בלחצים, יכולת ליצירת קשר עם אנשים, גינוני משפט;

(6) הוגנות, יושר אינטלקטואלי, הגינות כלפי הזולת, אמות מידה מוסריות, עצמאות בחשיבה ואי תלות;

(7) חכמה ותבונה;

(8) תדמית המועמד בעיני הזולת בתחום המקצועי ובחיי היום יום;

(9) מוטיבציה;

(10) השכלה כללית או משפטית, ידע בשפות, הכרת נושא הסמכויות בין ערכאות השיפוט השונות בישראל.

ב. תינתן עדיפות למועמד היושב בתוך עמו, המעורה בחיי החברה בישראל, כגון מי ששירת בצבא הגנה לישראל או עסק בפעילות ציבורית.

26 לדיון באותה הלכה, ראו לעיל, סעיף II, עמ' ו-ט.

זעקת דלות: כתב עת המוקדש לפתרון בעיית העגונות

ג. תינתן עדיפות למועמד שפרסם מאמרים הלכתיים או פסקי דין.

נאמר גם בסעיף 7 (3): "ה[מועמד יחתום... על התחייבות לגור במקום כהונתו...". ההנחיות משנת 1997 מפורטות יותר מההנחיות משנת 1955 ולוקחות בחשבון את דברי הרמב"ם הנ"ל. אבל יש לנו הרגשה שהנחיות אלו אינן מיושמות הלכה למעשה, אולי מפני שהוועדה למינוי דיינים פוליטית מדי, וכתוצאה מכך, המינויים אינם על פי הדרישות, אלא על פי העדפות של צד זה או אחר. לדוגמא, למרות האמור לעיל, לרוב רובם של הדיינים אין השכלה כללית או משפטית ואין ידע בשפות. כמו כן, רוב רובם של הדיינים לא שירתו בצה"ל. אדרבה, לפי דיווח בעיתון, בוגרי התוכנית לדיינות של "ארץ חמדה" שירתו בצבא וקיבלו השכלה כללית והצטיינו במבחנים לדיינות – ועד כאן אף אחד מהם לא מונה כדיין!²⁷ כמו כן, למרות האמור לעיל, הרבה דיינים אינם גרים במקום כהונתם!²⁸ לפיכך, הוועדה למינוי דיינים חייבת להקפיד על התקנות הקיימות בנוסף על כל החומר ההלכתי שהובא לעיל.

27 ראו המאמר ב-Jerusalem Post Magazine (לעיל, הערה 16), עמ' 11.

28 ראו המאמר במקור ראשון (לעיל, הערה 19).

קיצורים ביבליוגרפיים

אלבק	שלום אלבק, בתי הדין בימי התלמוד, רמת גן, תשמ"א
אלון	מנחם אלון, "הדין האמת והשלום" בתוך: ציון במשפט תיפדה, ירושלים, תשנ"ו, עמ' 17-25
אלון, גדליהו	גדליהו אלון, "אילין דמתמנין בכסף", מחקרים בתולדות ישראל, כרך שני, תל אביב, תש"ל, עמ' 15-57
אסף	שמחה אסף, בתי הדין וסדריהם לאחר חתימת התלמוד, ירושלים, תרפ"ד
א"ת	אנציקלופדיה תלמודית, ערך "בית דין", כרך שלישי, ירושלים, תשי"א, עמ' קנ"א-קנ"ב, קס"ד-קע"ד
בזק	יעקב בזק, השופט בדין העברי, מהד' ב', ירושלים, תשמ"ה
שוחטמן	אליאב שוחטמן, סדר הדין לאור מקורות המשפט העברי, תקנות הדיון, ופסיקת בתי הדין הרבניים בישראל, ירושלים, תשמ"ח

בקרוב יופיע ספר חדש של המרכז לחקר האשה בהלכה

פתרונות הלכתיים לבעיית העגונות בזמננו

תוכן העניינים

הקדמה

חלק ראשון: פתרונות כדי למנוע עיגון בעתיד

פרק ראשון: הסכמי קדם-נישואין

פרק שני: השימוש בכתובה למניעת עיגון

פרק שלישי: תנאי בנישואין

פרק רביעי: מינוי שליח בשעת הנישואין לכתוב גט בעת הצורך

פרק חמישי: פילגשות

פרק שישי: "דרך קידושין" במקום קידושין

חלק שני: פתרונות כדי להתיר עגונות לאחר שהבעל מסרב לתת גט

פרק שביעי: כפיית גט

פרק שמיני: טענת מקח טעות

פרק תשיעי: הפקעת קידושין

אחרית דבר

מפתח נושאים

תקצירים באנגלית